
PARTICIPAREA CIVICĂ. IMPLICAȚII ALE REFORMEI LOCULUI DE MUNCĂ

Cosmin MARIAN

The recent emergence of a civic renewal movement as well as the heightened scholars' interest in questions of social capital and community problem solving needs to be understood in social context. As part of a broader effort to renew the foundations of democracy, social theorists have focused increasing attention on civil society, social capital and deliberative democracy. In this essay, I examine some of these issues in the context of participatory democratic innovation as a process of social learning and capacity building in the 1990s in Romania. In particular, I will focus on the problem of changing the working place conditions and the impact of this change on the peoples' cooperative behaviour.

Cosmin MARIAN, asistent universitar, catedra de Științe Politice a Facultății de Științe Politice și Administrative, Universitatea "Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca.

Extinderea proceselor participative

Teoriile sociale și politice care argumentează în favoarea extinderii scopului și domeniului proceselor democratice asumă că experiența acestor procese va duce la transformarea în moduri democratice a valorilor și comportamentelor individuale. Experiența

proceselor democratice, mai ales în cadrul unor instituții sau a unor aranjamente instituționale care au un impact semnificativ asupra vieții oamenilor - locul de muncă, școala, biserica, diferite asociații și organizații, etc. - îi face pe aceștia mai orientați spre negociere și toleranță față de acțiunile și valorile altora, mai conștienți față de interesele proprii, dar și față de interesele altora, mai implicați în acțiuni participative menite a rezolva probleme de interes comun sau public. Aceste transformări vor ameliora sau îmbunătăți performanțele activităților individuale în cadrul unor spații sau aranjamente sociale specifice și în același timp vor influența modul de raportare la alte tipuri de procese sociale și politice.

Cei care studiază problemele democrației moderne sunt astăzi de acord asupra faptului ca este nevoie de noi inițiative civice care să ducă la refacerea încrederii oamenilor în instituții și în propriile capacități civice. Astăzi "este clar că aceste inițiative trebuie să implice cetățenii obișnuiți în moduri pe care anterior nu am fost capabili să le abordăm" (Thomson, Berry, Portney, 1994). În același timp este nevoie de noi abordări ale fenomenelor participative, în primul rând o analiză mai amănunțită a conceptului de participare civică și a conceptelor cu care acesta este asociat - capital social, încredere, etc. - și a situațiilor în care se poate vorbi de participare civică: organizarea locului de muncă sau rețele electronice de comunicații care fac posibil schimbul de informații între indivizi (Putnam, 1995).

Lucrarea de față se referă doar la un aspect particular al acestei problematice, și anume, transformările procesului muncii și efectele acestora asupra unor comportamente individuale: interesul față de problemele care apar la locul de muncă, cooperarea și comunicarea cu colegii de muncă. Aceste transformări sunt diverse și au un mare impact în structurarea vieții celor implicați (muncitori și patroni deopotrivă), iar punerea lor în practică înseamnă adeseori a "merge" împotriva practicilor formate de-a lungul unei lungi perioade în care procesele economice au fost coordonate centralizat.

Procesul de privatizare inițiat în România în 1990 a făcut posibilă apariția unor noi modalități de implicare a indivizilor cu efecte asupra comportamentelor lor civice. Procesul de privatizare a dus la bulversarea vechilor tipare ale relației muncitor - patron. Astfel, în unele cazuri muncitorii s-au văzut puși în situația de a deține părți din capitalul unei societăți economice și chiar de a participa la procesul de luare a deciziilor, la rândul lor, managerii, s-au văzut obligați să-și structureze deciziile ținând cont și de opiniile celor care lucrează. Restructurarea industrială și schimbările tehnologice începute în 1990 au dus

la o contestare a formelor rigide și lineare de organizare a muncii. Elementele unei noi abordări a formei de desfășurare a muncii îmbracă o mare varietate de forme: colaborarea dintre muncitori și patron la luarea deciziilor, împărțirea voluntară a unei munci între două sau mai multe persoane, reducerea/suplimentarea voluntară a orelor de muncă și ajustarea periodică a acestui echilibru în interiorul unui grup de indivizi, schimbarea voluntară a programului de muncă între muncitori astfel încât un individ poate dispune de mai mult timp liber în timpul unei zile, săptămâni sau luni, etc.

Cooperarea și comunicarea pot constitui un important predictor al modalităților de identificare a problemelor și de punere în practică a soluțiilor găsite (Putnam, 1993, Fukuyama 1995, Swank 1996). Cooperarea, coordonarea și comunicarea reduc costul tranzacțiilor și reduc intensitatea conflictelor. În unele situații posibilitatea dată indivizilor de a alege modul de desfășurare al unei activități este de așteptat să consolideze încrederea acestora în propriile capacități de a rezolva problemele apărute.

Pe de altă parte trebuie ținut cont de faptul că cei care își desfășoară activitatea în firme private se confruntă și cu o serie de piedici în ceea ce privește cooperarea între ei. Astfel, în firmele private dispar sindicatele care au un rol important în asigurarea cooperării între indivizi, în coordonarea acțiunilor acestora și în reprezentarea intereselor. Oamenilor li se cere o performanță mai ridicată și în consecință lucrează mai mult, iar timpul pe care îl au la dispoziție pentru a discuta diferite probleme este mai restrâns.

Tranziția de la o economie controlată de stat la o economie de piață, constituie mediul prielnic de studiu al cauzelor și efectelor transformării locului de muncă, dar și asupra modului în care această transformare afectează comportamentul celor implicați. Ca și țară care experimentează schimbări rapide ale multor tipuri de instituții, România prezintă anumite avantaje în studierea modului de transformare a vechilor practici și instituții și în studierea influențelor pe care aranjamentele instituționale le au asupra comportamentelor individuale.

Importanța tematicii cercetate este dată de consecințele practice pe care abilitățile civice dobândite de oameni în diferite situații și structuri sociale le au asupra modului în care aceștia se raportează la societate și de faptul că procesele democratice presupun existența unor indivizi implicați și conștienți de rolul lor în societate sau în diferitele sectoare ale acesteia (Ostrom, 1997). Implicarea individuală în problemele care apar la locul de muncă poate constitui o premisă importantă a unei implicări individuale mai largi - participarea politică.

Construcția unor identități individuale menite a susține procesele democratice implică multe preocupări, între acestea cele mai importante este preocuparea instrumentală - democrație este în primul rând un set de reguli pe baza cărora sunt agregate preferințele colective - și preocuparea de a transforma personalitățile umane - identitățile se dezvoltă prin dezbateri, educație, socializare și practică în cadrele deja existente. În cazul României, exemple în acest sens pot fi considerate procesul de privatizare inițiat în 1990, procesul de constituire a asociațiilor de proprietari din blocuri sau apariția organizațiilor neguvernamentale.

Participarea civică

Noțiunea de participare este unul dintre termenii din științele sociale cel mai des folosiți în contextul dezbaterii referitoare la procesele și mecanismele democratice. Deși desemnează fenomene heterogene și diversificate, cu multe valențe și se referă la situații și contexte diferite, între cei care cercetează problemele democrațiilor moderne există o accepțiune comună cu privire la definirea conceptuală și operaționalizările noțiunii de *participare politică*. În cele ce urmează voi înțelege prin *participare politică* acele activități ale cetățenilor, care au ca obiectiv, mai mult sau mai puțin direct, să influențeze selecția, acțiunile și deciziile puterii politice și ale structurilor administrative ale acesteia, precum și procedurile și modul de selecție al personalului din guvernământ și/sau acțiunile luate de aceștia (Verba și Nie, 1972, p.2) dar și acele activități prin care oamenii obișnuiți comunică oficialilor aleși sau numiți informații cu privire la propriilor lor preocupări și preferințe (Verba, Schlozman, Brady, 1995, p.37). Pentru a își exercita influența în scopurile amintite cetățenii democrațiilor moderne au o largă varietate de mijloace la îndemână: pot să își facă cunoscute preocupările și opiniile direct sau indirect prin intermediul oficialilor aleși, pot influența selecția personalului și a politicilor prin intermediul votului, își pot alocă timp și mijloace financiare sau de altă natură; pot utiliza forme convenționale de participare politică - prezența la vot, contactarea unor oficiali aleși sau numiți, contactarea mass media, participarea în campanii electorale - sau pot recurge la proteste: greve, demonstrații, etc.; pot să vizeze influențarea unor actori politici sau a unor procese politice la nivel local sau

național; pot lucra pe cont propriu sau se pot asocia în vederea atingerii unor obiective comune; efortul și munca lor poate fi structurată formal (organizații neguvernamentale, sindicate) sau informal (discuții, adunări, marșuri etc.).

O dispută veche

În cadrul discursului despre democrație, există o distincție prevalentă între două abordări teoretice ale rolului proceselor democratice. Pe de o parte sunt cei care încercă să găsească un echilibru între participarea politică și alte trăsături ale unei ordini politice dezirabile - cum ar fi protecția drepturilor individuale, pluralismul, etc. - accentuând necesitatea ca unele sfere ale societății să fie prezervate înafara sferei politice și a proceselor acesteia, prin urmare și înafara democrației și a proceselor democratice. Obiecția principală întâlnită atunci când se pune problema extinderii proceselor democratice este cel mai adesea formulată în termenii teoriei jocurilor, din perspectiva căreia oamenii sunt actori raționali care urmăresc maximizarea propriilor beneficii și este prin urmare foarte probabil că nu vor fi stimulați să în vederea atingerii unor obiective comune, ci dimpotrivă, vor încerca să obțină avantaje proprii încălcându-și reciproc drepturile și libertățile. Pentru a preveni acest lucru este dezirabilă o organizare instituțională care să asigure separarea proceselor politice (democrația este în primul rând un proces politic) de alte procese sociale. Privită din această perspectivă, democrația este doar un mijloc de a agrega și asigura coexistența unor interese competitive sau antagonice, iar scopul acesteia trebuie limitat, tocmai pentru că e numai un instrument cu utilizare foarte precisă. Această abordare are însă origini mai vechi și este derivată din concepția hobbesiană cu privire la politic și la modul de raportare a oamenilor la procesele politice (*homo homini lupus est*), concepție care a fost preluată apoi de tradiția politică utilitariană și madisoniană. Astfel, în eseul numărul 10 din *The Federalist*, Madison consideră că “Nici unui om nu i se permite să-și judece propriul caz, deoarece cu siguranță ar fi influențat în judecata sa de interesul propriu, care probabil i-ar corupe integritatea.”¹ Iar binele public și apărarea drepturilor individuale poate fi asigurată prin două căi: “**1**) preîntâmpinarea formării în mod simultan a aceleiași pasiuni sau a aceleiași interes în cadrul unei majorități; **2**) împiedicarea majorității ce nutrește o asemenea pasiune sau un asemenea interes, prin numărul membrilor săi și prin situația sa locală, de a se uni și de a-și pune în aplicare planurile de opresiune.”²

Pe de altă parte sunt acele teorii care văd în limitarea proceselor democratice un factor important care stă la baza multora dintre neajunsurile societăților moderne. Partizanii acestor teorii sunt adepți ai unei participări mai largi a indivizilor în acțiuni și decizii colective, fie prin intermediul unor mijloace directe (contactarea unor oameni politici, participarea la acte politice, etc.), fie prin intermediul unor aranjamente instituționale care să permită o legătură mai directă și mai strânsă între cetățeni indiferent de pozițiile lor sociale, economice sau politice. Accentul cade pe lărgirea mecanismelor democratice dincolo de sferele politice tradiționale, în spațiul social și economic. Astfel, pentru Tocqueville³ și mai târziu pentru Bryce⁴, democrația este în primul rând o stare a societății, un ethos sau o formă de viață și numai după aceea o construcție politică. Tocqueville atunci când descrie democrația americană se referă în primul rând la obiceiuri și premise sociale (egalitatea șanselor, viața asociațională, etc.). Din acest punct de vedere, spre deosebire de dezbaterile actuale asupra ideii de societate civilă, Tocqueville nu distinge între societatea civilă și guvernământ, ci înțelege mai degrabă guvernământul ca parte a societății civile, ca cea mai importantă formă de asociere din cadrul societății (idee care este configurată în Preabulul Constituției din 1780 a statului Massachusetts, Constituție scrisă de John Adams).

Adepții acestei abordări a fenomenelor și proceselor politice consideră democrația mai mult decât un instrument utilizat în scopul atingerii unor obiective precum libertatea, protecția sferei private sau a ordinii sociale. Democrația generează valori și norme care sunt intrinseci ordinii politice și sociale; aceste valori, norme, credințe și practici s-au format și au evoluat în timp în circumstanțe aparte și au presupus acumularea unor practici, reguli și proceduri instituționale concrete care sunt strâns legate de idealul

¹ Madison, James, Alexander Hamilton, John Jay, *The Federalist Papers* apud. Hassing, R.F., și Hassing A.M., *Problemele republicanismului democratic*, Ed. Apostrof, 1994, pg. 31.

² Idem, pg. 33.

³ Tocqueville, Alexis de, [1835-40], *Democracy in America*, ed. J.P. Maier, trans. George Lawrence, Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1969.

⁴ Bryce, James, *The American Commonwealth*, 2 vol. Indianapolis: Liberty Fund, Liberty.

democratic (March și Olsen, 1995). Din această perspectivă, limitarea procesele democratice doar la unele domenii ale politicului, și în primul rând la competiția electorală între elite, așa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor (Schumpeter, 1942), va duce la o restrângere a posibilităților non-eliteilor de a schimba condițiile proprii lor existențe.

O lungă perioadă de timp, succesul pe plan politic-practic a forțelor politice care au pus accentul pe faptul că democrația are în primul rând o valoare instrumentală în protejarea drepturilor și libertăților individuale și în asigurarea coexistenței unor interese competitive și conflictuale a pus într-un con de umbră dezbateră cu privire la oportunitatea extinderii proceselor democratice dincolo de planul politic. La mijlocul celei de a doua jumătăți a secolului XX ca urmare a dezvoltării și succesului de care s-a bucurat teoria jocurilor, explicațiile care argumentau în favoarea extinderii proceselor democratice și a modului în care această extindere poate avea loc au devenit tot mai rare. Situația s-a schimbat însă la începutul anilor '90, când dezbateră a redevenit de actualitate odată cu redescoperirea de către cercetătorii științelor sociale a explicațiilor culturaliste a fenomenelor sociale și politice. Abilitățile civice sunt în această perioadă din ce în ce mai des întâlnite în studii care oferă explicații cauzale ale unor fenomene sociale sau politice.

Transformarea procesului muncii

Ideea acordării unei importanțe mai mari relațiilor existente între indivizi la locul de muncă și a efectului pe care aceste relații le au asupra procesului muncii și asupra comportamentului individual nu este nouă. Astfel la "Conferința internațională cu privire la participarea muncitorilor la luarea deciziilor" (International Conference on Workers' Participation in Management) desfășurată la Viena în 1958 a fost adusă în discuție problema reorganizării procesului muncii pornind de la o bază democratică, centrată pe colaborare cum era deja cazul "codeterminării" în Germania sau cazul "auto-managementului" iugoslav. Reorganizarea astfel concepută era considerată posibilă datorită progresului tehnologic (Trist and Bamforth, 1951) și dezirabilă mai ales în mediile organizaționale turbulente (Williams, 1982).

În anii '70 și '80, studii cu privire la modul de luare a deciziilor de grup au pus în evidență faptul că procesul democratic la acest nivel este superior în ceea ce privește o mare varietate de aspecte ale activității grupului, grupurile având o mare capacitatea de a își autoregla propria activitate. (Williams 1982, Trist 1983, Emery and Thorsrud 1976).

Mai recent (Putnam 1993), capitalul social și rețelele sociale dense sunt văzute ca un ingredient important al acestui proces. Capitalul social și rețelele sociale adesea bazate pe relațiile de familie sau pe relații etnice, cum este cazul comunităților de emigranți asiatici din America, consolidează încrederea interpersonală și accelerează procesul de transmitere a informațiilor și al inovațiilor.

Capitalul social este de asemenea important în transformările din mult mai puțin exoticele economii occidentale. Studii efectuate asupra unor districte industriale considerate foarte eficiente au pus în evidență existența unor legături de colaborare între muncitori și micii antreprenori. "Asemenea concentrări de capital social, departe de a fi anacronisme paleo-industriale, alimentează industriile ultra-moderne de la high tech-urile din Silicon Valley până la industria modei Benetton." (Putnam, 1993a).

Secretul eficienței, considera Putnam (1993) este o "calitate" pe care Machiavelli a denumit-o "virtu civile" (virtute civilă) - o tendință înăscută de forma asociației la nivel micro care crează terenul fertil pentru dezvoltarea economică și politică, chiar dacă aceste asociații nu au ele însele un caracter economic sau politic.

Virtutea civică în același timp exprimă și determină încrederea și cooperarea între indivizi, iar aceste două calități (încredere și cooperare) - pe care Putnam le denumește "capital social" - fac ca și alte componente ale sistemului economic sau politic să funcționeze bine.

Procesul de privatizare: schimbând regulile pentru a include cât mai mulți

Schimbările care au avut loc în dinamica spațiului muncii în ultimii ani le voi analiza din perspectiva procesului de privatizare, proces care se constituie în una dintre temele centrale ale discursului politic din România după 1990.

În anul 1991, Legea nr.58 punea bazele "mării privatizări" în România. Anterior, prin Legea nr. 15 din 1990 firmele existente în sectorul de stat în acel moment și care urmau să fie privatizate au fost transformate în societăți comerciale sau în societăți pe acțiuni. Procesul "mării privatizări" a fost conceput în două etape principale: 1) transferul gratuit către cetățeni a 30% din capitalul social al întreprinderilor care urmau să fie

privatizate, 2) vânzarea a 70% din capitalul social rămas prin alte procedee. Noii proprietari de acțiuni urmau să aibă aceleași drepturi și îndatoriri, potrivit legislației, ca și orice alt acționar. Salariații societăților comerciale și membrii conducerii acestora puteau să cumpere acțiuni la firmele în care își desfășurau activitatea în condiții preferențiale (cele mai importante astfel de facilități au fost: în cazul unei vânzări de acțiuni prin ofertă publică, salariații și membrii conducerii aveau dreptul să cumpere, într-un termen limitat, până la 10% din acțiunile scoase la vânzare, cu o reducere de 10% față de prețul ofertei publice; mai mult, în cazul unei vânzări de acțiuni prin licitație, orice salariat sau membru al conducerii, ori o asociație a acestora va avea dreptul de cumpărare preferențială a acțiunilor, în situația în care oferă un preț cu cel mult 10% mai mic decât prețul cel mai mare oferit în cadrul licitației și respectă celelalte condiții din ofertă., iar în condiții egale cu alți cumpărători potențiali, acțiunile societăților comerciale scoase la vânzare prin negociere directă de Fondul Proprietății de Stat⁵ erau atribuite salariaților și membrilor conducerii acestor societăți comerciale).

Efectele așteptate în planul relațiilor sociale ale procesului de privatizare astfel conceput au fost sintetizate de către Vlad Mareș în articolul “Privatizarea: o analiză instituțională” apărut în *Revista de Cercetări Sociale*, nr.2, din 1994, astfel: “privatizarea va aduce cu sine o realitate structural diferită de cea în care majoritatea cetățenilor țării noastre s-au socializat. Multe dintre valorile și mecanismele adaptative își vor pierde sensul și/sau obiectul. Instituții sociale ce guvernează într-un fel sau altul aceste relații vor suferi și ele în mod implicit revalorizări și modificări substanțiale, dar este destul de ușor de observat că segmente largi ale acestei virtuale realități sunt descoperite din punct de vedere instituțional.” Același autor concluziona: “Modul în care proiectăm procesul de privatizare conține în mod implicit proiectul viitoarei societăți”.

La mai mult de zece ani de la startul procesului de privatizare, aproximativ 60% din produsul intern brut al României este produs în firme private, și 30% din firmele deținute la începutul anilor '90 de către stat au fost privatizate⁶. Treptat procentul celor care își desfășoară activitatea în sectorul privat a crescut; astfel în 1996 22,5% din populația activă în sectorul muncii din România declara că lucrează într-o firmă privată, și peste 50% dintre cei chestionați în barometrele de opinie publică de după 1998 declară același lucru.

Așa cum rezultă din cifrele de mai sus ritmul procesului de privatizare a fost lent. Așteptările cetățenilor obișnuiți sunt însă mult mai nuanțate. Astfel, potrivit datelor Barometrului de Opinie Publică din martie 1997, 57% dintre cei care lucrează în alte sectoare decât în agricultură consideră că ritmul privatizării este rapid, iar aproximativ 38% consideră ritmul privatizării ca fiind lent. În iunie 1998, aproximativ 78% dintre cei care au un loc de muncă în alte sectoare decât cel agricol, declară că au o părere *foarte proastă* sau *proastă* în legătură cu ceea ce face guvernul în domeniul privatizării. Nemulțumirea celor implicați în procesul de privatizare în legătură cu activitatea guvernului în acest domeniu este de asemenea ridicată: aproximativ 85% se declară *foarte nemulțumiți sau nemulțumiți* în mai 1999, aproximativ 81% fac același lucru în octombrie 1999 și 75% în mai 2001.

În sectorul privat au fost cuprinși, sau au fost dirijați spre acest sector, mai ales muncitorii industriali, lucrătorii comerciali, și mai puțin persoane cu pregătire tehnică medie, sau superioară (Tabelul1). Situația este explicabilă prin faptul că în procesul de privatizare în masă au fost cuprinse în prima fază mai ales societăți industriale sau din domeniul serviciilor unde ponderea acestor categorii este mai redusă.

Aspecte metodologice

Cum în domeniul cercetării sociale situații experimentale pot fi create în puține situații și nu există posibilitatea manipulării variabilelor explicative ci suntem limitați la a le observa, una dintre urmările importante ale acestui fapt este aceea că valorile luate de variabila explicativă sunt determinate de variația variabilei de explicat, cu alte cuvinte direcția cauzalității este ambiguă. În cercetarea de față această problemă de endogenitate poate fi: cei care se implică în activități de coordonare, conducere, decizie care au loc în spațiul în care își desfășoară activitățile nu dobândesc aceste abilități în acest sens în procesele respective, pentru că situația impune acest lucru, ci se implică în conducerea și coordonarea unor activități tocmai pentru că posedă abilități care le permit acest lucru. Pentru a depăși această problemă situațiile

⁵ Instituție creată prin Legea nr.58 din 1991, a cărei sarcină principală era gestionarea și vânzarea acțiunilor sau părților sociale deținute de stat.

⁶ Dragos Negrescu - Senior Economic Analyst, Delegation of European Commission in Romania, “A Decade of Privatization in Romania”, <http://www.worldbank.org.ro/eng/news/conf/negrescu.shtml>.

avute în vedere pot văzute ca și niște situații experimentale. Astfel, voi analiza abilitățile civice ale celor care și-au desfășurat activitatea într-o firmă de stat și acum lucrează într-o firmă privată comparat cu cei care au lucrat și în trecut și lucrează și în prezent într-o firmă de stat. În acest fel controlăm într-o oarecare măsură variabila dependentă – toți indivizii au făcut inițial parte din aceeași categorie, iar modificările ulterioare ale comportamentelor sau valorilor unora dintre ei se datorează schimbări cadrului în care își desfășurau activitatea.

Tabel 1. Distribuția ocupației principale în funcție de sectorul de stat sau privat

Ocupația / anul	Sector de stat (%)	Sector privat (%)
Octombrie 1998		
muncitor necalificat	62	38
muncitor calificat	40,5	59,5
lucrător comercial	75	25
funcționar studii medii	29,7	70,7
tehnician, maistru	29,5	70,5
personal studii superioare	29,3	70,7
Mai 2000		
muncitor industrial necalificat	41,9	51,2
muncitor industrial calificat	48,2	40,9
lucrător servicii	36,4	55,6
funcționar în servicii, studii medii	70	20
tehnician, maistru	56,4	25,6
personal studii superioare	46,7	33,3

Simularea acestor situații experimentale nu este însă suficientă pentru a depăși problema avută în vedere. Astfel, spre exemplu, cei care participă mai des în procese de luare a deciziilor legate de spațiul în care muncesc poate nu au dobândit abilitatea de a face acest lucru în spațiul respectiv ci au deținut în funcții de conducere în alte instituții și abilitățile dobândite în acele instituții sunt doar transferate și adaptate noilor circumstanțe.

Noi abordări ale participării

În cele ce urmează voi prezenta concluziile la care am ajuns plecând de la date⁷ înregistrate în orașul Cluj-Napoca. Mă voi referi la o serie de aspecte cu privire la implicarea oamenilor în problemele cu care se confruntă la locul de muncă și mă voi referi în special la cine sunt cei care se implică în aceste probleme, cum comunică cei implicați între ei, care sunt caracteristicile celor care se implică, care este consecința implicării asupra indivizilor. Voi încerca de asemenea să surprind implicarea indivizilor care lucrează în firme de stat și private în diferite modalități de participare politică.

1. Nu toată lumea se implică în problemele care apar la locul de muncă, nu toți discută aceste probleme cu colegii de muncă. Participarea necesită resurse și timp. Noile forme de cooperare la locul de muncă necesită cheltuieli mari de timp și energie din partea indivizilor. Chiar și în sistemele caracterizate de un nivel ridicat de participare majoritatea decide să nu se implice (Thomson, Berry, Portney, 1994). Nu toți indivizii sunt dispuși să se implice, iar cei care se implică o vor face în grade diferite.

Măsura utilizată pentru a ilustra implicarea oamenilor se referă la comunicarea problemelor legate de locul de muncă. Datele analizate ne arată că 43.5% dintre respondenți cer des părerea altor colegi cu privire la problemele care apar la locul de muncă, iar 31.2% fac doar uneori același lucru. În același timp 57.3% dintre cei intervievați afirmă că sunt întrebați des, iar 25.7% doar uneori, de către alți colegi în legătură cu opiniile lor referitoare la problemele care apar la locul de muncă. Cei care își desfășoară

⁷ Datele analizate provin de la 950 de interviuri realizate în perioada 11-18 decembrie 1998 de Laboratorul de Analiză Politică al *Facultății de Științe Politice și Administrație Publică* din Universitatea "Babes-Bolyai". Cercetarea a avut loc pe un eșantion reprezentativ pentru populația adultă neinstituționalizată a orașului Cluj-Napoca. Eșantionul este aleator; interviurile au fost realizate la domiciliul subiecților. Marja de eroare este $\pm 3,2\%$ (pentru $p = 0,95$). Studiul a fost finanțat de către *International Research and Exchanges Board* (IREX), USA. Coordonator, Gabriel Bădescu.

activitatea în firme de stat sunt mai implicați în problemele legate de locul de muncă, 63.4% dintre aceștia cer des părerea colegilor de muncă cu privire la aceste probleme în comparație cu doar 16.9% dintre cei care lucrează într-o firmă privată, în urma procesului de privatizare.

În toate formele de participare politică luate în considerare - contactarea unui post de radio sau de televiziune sau a unui ziar, semnarea unui apel sau petiții, participarea la un protest legal, marș sau demonstrație, participarea la pregătirea și distribuirea materialelor în campania electorală unui candidat sau a unui partid, contactarea unui consilier local sau parlamentar – cei care lucrează într-o instituție de stat sunt mai activi decât cei care lucrează în întreprinderi private de la înființare și cei care lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării. Astfel, 54.5% dintre primii au telefonat unui ziar, post de radio sau de televiziune, în comparație cu 14.3% dintre cei care lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării. În același timp, 55.4% dintre cei care lucrează într-o instituție de stat au participat la campania electorală a unui candidat sau partid, doar 16.1% dintre cei care lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării. au făcut același lucru.

Rezultatele obținute sunt opuse celor așteptate: cei care lucrează în instituții de stat fiind mult mai activi politic și în același timp având contacte mult mai bune cu colegii de muncă (în sensul discutării problemelor care apar la locul de muncă).

Trebuie observat însă că discutarea problemelor care apar la locul de muncă este poate forma cea mai puțin intensă și în același timp cea mai la îndemână de colaborare între indivizii care își desfășoară activitatea în aceeași instituție. Costurile acestei “colaborări” fiind reduse. Dezbaterile care se desfășoară spontan sau nu la locul de muncă nu duc în mod automat la inițierea unei cooperări între indivizi, sau la adâncirea cooperării existente. Majoritatea poate utiliza aceste discuții pentru a “trece peste” părerile altora. Pe de altă parte discuțiile permit punerea în evidență a acordurilor sau dezacordurilor existente în legătură cu problemele care apar. Se crează astfel premisa unei dezbateri deschise între cei implicați și a unei cooperări ulterioare, dar trebuie ținut seama de faptul că dezbaterile nu sunt de ajuns.

2. Informația trebuie să circule liber în interiorul unei comunități. Un individ activ, implicat depinde de informația la care are acces. Pentru a coopera cu ceilalți este nevoie de informații referitoare la ce cred ceilalți despre problemele comune. Participarea la dezbaterile care au loc în interiorul unei instituții dau posibilitate celor implicați să cunoască problemele comune.

În firmele private circulația informației se desfășoară preponderent într-un singur sens iar cei participativi preferă să nu participe deoarece nu pot să influențeze deciziile care se iau acolo. În instituțiile de stat cei care au oameni în subordine se interesează mai des de problemele celor din subordine decât cei care au oameni în subordine în instituțiile private. Astfel 62.4% dintre cei care au oameni în subordine în firmele de stat cer des părerea altor colegi despre diferitele probleme care apar la locul de muncă, în firmele private în urma privatizării 35.1% fac același lucru. Cu alte cuvinte în firmele private cei care dețin funcții de conducere se interesează mai puțin de problemele celor din subordine, decât cei din firmele de stat.

Acest lucru este demonstrat și de faptul că în instituțiile de stat dintre cei care sunt întrebați des cu privire la propria opinie referitoare la problemele care apar la locul de muncă 40% cer la rândul lor această părere la cei din jur și în același timp au oameni în subordine. În întreprinderile private în urma privatizării, 3.8% dintre cei care sunt întrebați cu privire la propria opinie referitoare la problemele care apar la locul de muncă întreabă la rândul lor pe ceilalți despre aceleași probleme și au oameni în subordine la locul de muncă.

Pe de altă parte se poate ca în întreprinderile private oamenii să ceară mai puțin opinia liderilor formali (cei care au în subordine oameni) și să discute problemele care le au între ei. În timp ce, în instituțiile de stat cei care au oameni în subordine joacă un rol mai important, fiind mai des implicați în dezbaterile care se referă la problemele locului de muncă.

3. Cine participă? Dacă cei care aleg să se implice nu reprezintă majoritatea unei populații atunci este important să știm cât de bine reprezintă aceștia caracteristicile majorității. Studiile de până acum au pus în evidență faptul că cei cu un nivel de educație ridicat și cei cu un venit mai mare este mult mai probabil să se implice în diferite activități decât cei care au un nivel de educație mai scăzut sau un venit mai mic.

Rezultatele pe care le-am obținut în cazul implicării la locul de muncă sunt într-o anumită măsură diferite de cele afirmate mai sus. Cei mai activi sunt cei care au un venit aproximativ egal cu venitul mediu înregistrat în economia românească. Implicarea scade pe măsura creșterii sau scăderii venitului, cei

cu venituri ridicate fiind însă mai activi decât cei cu venituri mici. În cazul educației, relația este cea așteptată, cei cu un nivel de educație ridicat fiind mult mai implicați în dialogurile care se referă la problemele ce apar la locul de muncă decât cei cu un nivel de educație mai scăzut.

Implicarea oamenilor la locul de muncă se diferențiază în funcție de poziția pe care o ocupă. Muncitorii calificați și specialiștii, sau cadrele cu studii superioare, au contacte mai dese decât celelalte categorii de angajați ai unei firme; astfel dintre cei care le sunt des cerute părerile cu privire la problemele care apar la locul de munca 29% sunt muncitorii calificați, iar 35,7% sunt cadre cu studii superioare. În același timp funcționarii, tehnicienii și patronii (managerii) reprezintă doar 7%, 7,8% și respectiv 6,1% dintre cei cărora li se cere părerea des. Muncitorii calificați și specialiștii sunt cei care cer cel mai des părerea celorlalți cu privire la problemele locului de muncă. Astfel, în funcție de ocupație, dintre cei care cer des părerea 24.7% sunt muncitorii calificați și 41.3% o sunt specialiștii. Funcționarii, tehnicienii și patronii (managerii) reprezintă 8.4%, 6,1% și respectiv 4,5% dintre cei care cer părerea altora.

Cu alte cuvinte, cu cât o persoană este mai puțin implicată în procesul de producție (funcționari, patroni, etc.) cu atât este mai puțin implicată în colaborarea cu colegii de muncă, implicare măsurată prin frecvența cu care discută probleme ale spațiului muncii cu colegii. Categoriile profesionale implicate direct în procesul muncii (muncitorii calificați, specialiștii) sunt mai implicate și în colaborarea și coordonarea activităților la locul de muncă.

Nu există diferențe între implicarea muncitorilor la locul de muncă în întreprinderile de stat și în cele private, în urma privatizării. Astfel 32% dintre muncitori din firmele de stat cer des părerea altora cu privire la problemele locului de muncă, iar 30.3% dintre muncitorii care își desfășoară activitatea în firme private, în urma privatizării fac același lucru. În cazul funcționarilor, aceștia sunt mai activi în firmele de stat – 68% dintre ei cer des părerea colegilor de muncă, și mai puțin activi în firmele private, în urma privatizării, unde 15.4% dintre ei cer des părerea altor colegi.

Ocupația se constituie într-un predictor important al participării în anumite activități politice. Specialiștii și cadrele cu pregătire superioară sunt mult mai active decât muncitorii sau funcționarii în ceea ce privește semnarea unui apel sau petiție, participarea la un protest legal, marș sau demonstrație, participarea la campaniile electorale și contactarea unui oficial. Diferența între muncitori și cadrele cu pregătire superioară dispare doar în cazul contactării unui ziar, post de radio sau de televiziune (vezi tabelul.1). Cadrele cu pregătire superioară reprezintă 27.5% dintre cei care semnează un apel sau o petiție, 24.9% dintre cei care participă la marșuri și demonstrații, 20.7% dintre cei care participă la campaniile electorale și 21.5% dintre cei care contactează un oficial pentru a-și rezolva o problemă.

Așa cum rezultă din cele analizate până acum, muncitorii și cadrele cu pregătire superioară, spre deosebire de funcționari și alte categorii ocupaționale, sunt mult mai activi la locul de muncă în discutarea cu ceilalți a problemelor care apar. În același timp cadrele cu studii superioare sunt mai active decât muncitorii și funcționarii în activități de natură politică, diferența dintre specialiști și muncitori dispărând doar în cazul contactării mass-media.

Experiența joacă un rol important în colaborarea indivizilor la locul de muncă: cei cărora li se cere des părerea în legătură cu problemele locului de muncă au o vechime la locul de muncă în medie cu 2 ani mai mare decât cei cărora li se cere opinia uneori și cu 4 ani decât cei cărora li se cere opinia mai rar sau uneori. În același timp, cei care cer des sau uneori părerea altora au o vechime la locul de muncă în medie cu 2 ani mai mare decât cei care cer părerea colegilor mai rar sau deloc.

Tabel 2. Relația între ocupație și diferite forme de participare în activități politice.

Forma de participare	Ocupație		
	Muncitor	Funcționar	Specialist
Contactarea mass-media	11.1%	3.7%	12.3%
Semnarea unui apel, petiție	13.2%	2.5%	27.5%
Participarea la marș, miting	14.6%	2.3%	24.9%
Participarea la campanie electorală	12.6%	1.8%	20.7%
Contactarea unui oficial	10.1%	4.7%	21.5%

4. Implicarea la locul de muncă este asociată cu o serie de diferențe în comportamentul individual. Participarea dă posibilitate oamenilor să înțeleagă mai bine mediul în care trăiesc și își desfășoară activitatea și să conștientizeze așteptările pe care alții le au din partea lor.

Datele analizate au pus în evidență faptul că 73.2% dintre cei care cer des sau uneori părerea altor colegi despre problemele care apar la locul de muncă consideră că ar fi probabil să li se mărească salariul în situația în care ar munci mai mult. În aceeași situație 73.3% consideră că ar fi probabil să fie avansați, iar 77% consideră că ar fi probabil să fie mai bine apreciați de către colegi. În opoziție, cei care manifestă lipsă de interes față de comunicarea cu colegii muncă au o percepție diferită a consecințelor unui interes mai redus față de muncă, astfel: dintre cei care cer rar părerea colegilor, 30.9% consideră că dacă ar lucra mai mult ar fi probabil să li se mărească salariul, 21% consideră că ar fi probabil să fie avansați, 39.9% consideră că vor fi mai apreciați de colegi. Cu alte cuvinte participarea îi face pe oameni conștienți de avantajele și dezavantajele care decurg din diferitele comportamente pe care le adoptă și de răspunsul celor din jur la aceste comportamente.

Schimbarea locului de muncă se constituie într-un proces de resocializare complex. În încercarea de a pune în evidență acest proces am luat în considerare relația dintre implicarea oamenilor în dialogurile referitoare la problemele locului de muncă și schimbarea locului de muncă de către indivizi. Dintre cei care cer des părerea colegilor cu privire la problemele locului de muncă 69.5% au lucrat anterior într-o firmă de stat dar și acum lucrează într-o firmă de stat, 16.6% au lucrat într-o firmă de stat, dar acum lucrează într-o firmă privată de la înființare, iar 11.4% au lucrat într-o de stat și acum lucrează într-o firmă privată, în urma privatizării.

Concluzii

Studiul aranjamentelor instituționale care pot genera noi forme de participare civică este încă la începuturile sale.

Aranjamentele instituționale nu duc la schimbări bruște ale comportamentelor individuale. Așa cum s-a văzut în cele analizate, datele au fost culese la câțiva ani de la debutul procesului de privatizare în masă, iar comportamentele indivizilor afectați de acest proces nu s-a schimbat în sensul așteptat, mai mult cei care lucrează în firme private în multe situații nu au o capacitate mai mare de a comunica sau de a coopera între ei decât cei care lucrează în firme de stat.

Dacă vedem problema aranjamentelor instituționale - procesul de privatizare a fost un asemenea aranjament - din perspectiva oportunităților legale data oamenilor de a participa și de a se implica în rezolvarea diferitelor probleme cu care se confruntă în viața de zi cu zi paharul este pe jumătate plin. Pe de altă parte, din perspectiva implicațiilor practice, a modului în care este încurajată participarea și cooperarea între indivizi și a capacității indivizilor de a își schimba comportamentele potrivit necesităților noilor instituții paharul este pe jumătate gol. Care dintre aceste perspective o alegem este o problemă de analiză teoretică.

Există încă o serie mare de întrebări la care urmează să se răspundă atunci când se pune problema aranjamentelor instituționale și în primul rând întrebarea care are importanță din este dacă oamenii cooperează între ei pentru rezolvarea problemelor comune din "spirit civic" sau sunt determinați să acționeze de interese personale egoiste – întrebare la care trebuie să se răspundă de la caz la caz.

Bibliografie

1. Alexis de Tocqueville, [1835-40], *Democracy in America*, ed. J.P. Maier, trans. George Lawrence, Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1969
2. Duane Swank, *Culture, Institutions, and Economic Growth: Theory, Recent Evidence and the Role of Communitarian Politics*, *American Journal of Political Science* 40 (August): 660-79
3. Eric Trist and Ken Bamforth, *Some Social and Psychological Consequences of the Longwall Method of Coal Getting*, *Human Relations* 4 (1951)
4. Eric Trist et al., *Organizational Choice: the Loss, Rediscovery and Transformation of a Work Tradition* (London: Tavistock, 1963)
5. Francis Fukuyama, *Trust: Social Virtues and the Creation of Prosperity*, (New York: Free Press, 1995)
6. Fred Emery and Einar Thorsrud, *Democracy at Work* (Leiden, Martinus Nijhoff, 1976)

7. Fred Emery, *The Emergence of a New Paradigm of Work* (Canberra: Centre for Continuing Education, Australian National University, 1978).
8. Gary King, Robert Keohane, Sidney Verba. *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000
9. James Bryce, *The American Commonwealth*, Indianapolis:Liberty Fund, Liberty
10. James G. March, Johan P. Olsen, 1995. *Democratic Governance*, The Free Press: New York, London, Sydney, Tokyo, Singapore
11. Jeffrey Berry, and Kent Portney. 1995. *Kernels of Democracy*, Civic Practices Network: (World Wide Web)
12. Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy*, New York: Harper and brothers, 1942
13. R.F. Hassing, și Hassing A.M., *Problemele republicanismului democratic*, Ed. Apostrof, 1994
14. Robert D. Putnam, *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*, Journal of Democracy (January 1995)
15. Robert D. Putnam, *The Prosperous Community: Social Capital and Public Life*, (American Prospect 13, 1993a)
16. Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, (Princeton: Princeton University Press,1993)
17. Robert Jackman and Ross Miller, *A Renaissance of Political Culture?* American Journal of Political Science 40, (August): 697-716
18. Sidney Verba, Kay Lehman Schlozman, Henry E. Brady, *Voice and Equality, Civic Voluntarism in American Politics*, Harvard University Press, 1995
19. Sidney Verba, N. Nie, 1972. *Participation in America. Political Democracy and Social Equality*. Univ. of Chicago Press
20. Trevor Williams, *Learning to Manage Our Futures: The Participative Redesign of Societies in Turbulent Transition* (New York: Wiley, 1982)
21. Vincent Ostrom, *The Meaning of Democracy and the Vulnerability of Democracies*, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 1997
22. Vlad Mareș, *Privatizarea: o analiză instituțională* în Revista de Cercetări Sociale, nr.2, 1994